

Засоби створювання емпатичної художньої мови

Means of Creation of Emphatic Poetic Language

Ірина Соїна¹, Ніна Петрусенко¹

Irina Soina, Nina Petrusenko

¹ Kharkiv State Academy of Physical Culture
99 Klochkivska Street, Kharkiv, 61058, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.33-10](https://doi.org/10.22178/pos.33-10)

LCC Subject Category:
PG3801-3987

Received 05.03.2018
Accepted 20.04.2018
Published online 29.04.2018

Corresponding Author:
Nina Petrusenko
ninelpet25@gmail.com

© 2017 The Authors. This article
is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню інтонаційних малюнків висловлювань, виявленню їх специфіки в художній мові. У роботі аналізується синтаксичний рівень висловлювань художніх текстів, що є суттєвим для формування образної системи людини. Метою статті є визначення синтаксичних засобів, які є суттєвими для стилю мовлення автора художнього твору.

Ключевые слова: інтонаційний малюнок; синтаксичний рівень висловлювань; мовленнєва діяльність.

Abstract. The article is devoted to the study of intonation patterns of expressions, to detection of their specificity in poetic language. The paper analyzes the syntactic level of the statements of poetic texts, which is essential for the formation of a figurative system of man. The purpose of the article is to identify syntactic means that are essential for the style of the author of the work of art.

Keywords: intonation pattern; syntactic level of expression; speech activity.

ВСТУП

Увага сучасних спеціалістів поширюється до вивчення інтонаційних малюнків висловлювань, виявлення специфіки інтонаційних ліній художньої мови. Дослідження, які проводилися у цій сфері, спрямовані на виявлення лінгвістичних засобів і прийомів, які є суттєвими для опису світосприйняття людини, і ця стаття – в рідкісній площині цієї проблеми. Вивчення синтаксичного рівня висловлювань художніх текстів залишається актуальним. Саме поєднання і взаємодія слів і речень формують образну систему людини, а виявлення засобів і прийомів цих зчеплень і взаємодій дозволяє говорити про своєрідність стилю авторів художніх текстів. З огляду на зазначене наша стаття є своєчасною і актуальною. Такий підхід до мови художніх текстів є новим, попередні дослідження не висвітлювали цю тему в названому аспекті.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити синтаксичні засоби, які є суттєвими для стилю мовлення автора художнього твору.

Практичне значення статті полягає в тому, що її матеріали можуть бути використаними у мовній підготовці студентів філологічних вишів, мовний курс з використанням матеріалу зробить їхню мовленнєву культуру більш зваженою і цілеспрямованою.

У своїй праці ми спиралися на дослідження таких відомих вчених, як В. В. Виноградов [8], В. М. Жирмунський [9], Б. М. Єйхенбаум [3], а також роботи сучасних учених, які вивчають проблеми стилістики мовлення, таких як І. І. Ковтунова [4], Г. А. Акімова [1]. Їх дослідження послужили методичною основою статті.

Проблеми синтаксису художньої мови вже були в полі зору дослідників та були розглянуті у їх працях. Так, В. В. Виноградов [8] під-

креслює, яке велике значення для вивчення ідіостилію письменника має прийоми та принципи розташовування слів, а також зв'язані з ними форми та типи інтонаційного членування речень. Проблема уявляється важливою, тому що індивідуально-стилістична своєрідність у формах та прийомах мовленнєвого слововживання, мовленнєвих конструкцій допомагає зрозуміти та визначити образ автора. Саме у стійких словесних конструкціях виявляється характерне для автора відчуття життя та його розуміння людини та суспільства.

Вчений В. М. Жирмунський [9] вважав, що мова літературного твору є творчим відбором художніх виразних засобів, якими володіє народна мова у цей час, а художній стиль письменника є вираженням його бачення на сучасну дійсність, яка застосовується мовними засобами.

Рішенню проблеми індивідуально-стилістичної своєрідності синтаксису автора твору допомагає з'ясування засобів синтаксичної виразності та деяких закономірностей побудови художніх текстів.

Незважаючи на значну кількість праць на тему художнього синтаксису, проблеми аналізу художньої мови, що вивчає специфічні синтаксичні побудови, їх розташування та взаємодії у художньому ряді, що викликає у читача певні емоції, залишаються не визначеними.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблеми синтаксичної організації художньої мови, її інтонаційна структура, засоби інтонаційного варіювання, прийоми експресивного оформлення тексту, сам характер художнього мислення та предмети художнього зображення авторів творів, які зв'язані, на нашу думку, з тим аналізом, вивчалися ізольовано, без зв'язку один з одним. Ми вводимо в фокус нашого дослідження питання індивідуально-стилістичних особливостей художнього синтаксису і, як наслідок, вивчення емоційного змісту художніх творів, що не тільки задовольняє потреби науки про мову художньої літератури, але й відповідає прагненню всієї сучасної науки піднятися від емпіричного розгляду різних деталей до виявлення закономірностей.

Необхідно відзначити, що своєрідність художнього синтаксису зв'язана з низкою факторів, які містять художнє мислення, предмет художнього зображення, світовідчуття автора, належність його до певної школи, традиції цієї школи, бажання автора їх продовжувати або переборювати та інше.

Організм людини отримує від навколишнього світу велику кількість різноманітної інформації. Художнє мислення – це особливий ступінь у процесі відображення свідомістю об'єктивної дійсності. Воно охоплює такі форми думки, як поняття, судження та умовивід. Але існують і певні відмінності в засобах сприйняття та відображення об'єктивної дійсності. Художнє мислення є таким видом інтелектуальної діяльності, яка спрямована на побудову та сприйняття творів мистецтва, це особлива різноманітність мислення людини, яка відрізняється за характером дії, кінцевими цілями, соціальними функціями та засобом залучення до суспільної практики. У річищі сучасного уявлення про півкульову асиметрію мозку, науки про відмінність між художнім та розумовим типами особистостей, можна сказати, що художнє мислення має відмінну від теоретичного наукового мислення психофізичну базу. У XIX столітті склалася традиція, висхідна до Гегеля, О.О.Потебні, трактувати мистецтво як мислення в образах у відмінності від науки як мислення в поняттях. Художнє мислення розглядається як невід'ємний компонент діяльності, спрямованої на творче осмислення й узагальнення дійсності, рішення естетичних завдань. Своєрідність художнього мислення проявляється в образно-чуттєвому осягненні світу, в органічному синтезуванні результатів дії раціональної й емоційної уяви. Продуктивною базою художнього мислення є емоційна активність свідомості митця, яка пов'язана з розвитком естетичного почуття, передбаченням уявлень про події або явища. Конструктивний характер художнього мислення пов'язаний з вмінням бачити світ цілісно, почувати його багатомірність, відкривати нові зв'язки, тому мистецтво можуть доповнити певну вузькість логічного мовлення, визначити ті сторони дійсності, які вислизнули при вивченні іншими засобами.

Предмет художнього зображення тісно пов'язаний з уявленням автора про світ, тому світогляд митця є фактором, що сприяє на

своєрідність художнього синтаксису. Різноманітність предметів художнього зображення дає більше жанрове варіювання творів авторів. Різноманітність зображеного світу, вибір широкого кола тем, особисті та інтимні переживання ліричних героїв значною мірою впливають на стилістичні особливості художньої мови митця та потребують різних синтаксичних конструкцій. Синтаксичні побудови автора художнього тексту визивають ілюзію причетності читача до подій тексту та мають взагалі великий перлокутивний ефект.

У мовленнєвій діяльності авторів інтонація відіграє особливу роль. Вона привносить до тексту інформацію, що йде каналом почуттєвого сприйняття. «Она информирует о коррелятивных ей воображаемых ситуациях, состояниях» [4, 3]. У мові є низка прийомів побудови мовлення, які варіюють інтонацією. Це, зокрема, порядок слів, риторичні фігури та особливості синтаксичного членування мовленнєвого тексту. Ці прийоми побудови мовлення суттєво впливають на ритміко-інтонаційну картину мовлення авторів та відносяться до вразливих засобів мови.

Подивімося, як ці прийоми побудови мови впливають на зміни інтонації мовлення.

Проблема порядку слів у мові не нова, її порушував ще М. В. Ломоносов. Загальним для всіх досліджень було те, що існують певні правила розташування слів, але з метою точності й емоційності висловлювань можливі відступи від правил.

При вивченні питання про порядок слів можна виділити два етапи: до встановлення проблеми актуального членування речення та після неї. На першому етапі предметом дискусії було положення про ступінь свободи порядку слів у мові. У сучасній лінгвістиці актуальне членування речення стало предметом вивчення І. П. Распопова [5], І. І. Ковтунової [4]. Актуальне членування пов'язано з діленням його на «дане» і «нове». На думку І. П. Распопова порядок слів тому і є засобом актуального членування, що він вільний від необхідності брати участь в оформленні граматичного членування. «Порядок слов подсказывает, в какую интонационную форму может быть облечено высказывание, также как и изображаемая интонационная форма высказывания требует для своей реализации нужного словопорядка» [5].

Автор І. І. Ковтунова вважає, що за актуального членування мова має йтися не про порядок слів, а про порядок словесних комплексів [4].

Але поняття свободи порядку слів і фактичної можливості вживання варіантів словорозташування не ідентичні. Приймаючи до уваги правила місця розташування головних і другорядних членів речення у нейтральній письмовій і усній мові, можемо прийти до висновку, що переміщення члена речення до невластивої для нього пре- або постпозиції ніби докорінно змінює словосполучення та членує речення інакше. Передислокація слів призводить до деякого стилістичного перегрупування: виходить пауза там, де її не треба було б ставити за нормального розташування слів. Тема висловлювання і рема, головний і залежний компоненти словосполучення навіть, коли вони «дані», виявляються в різних мовленнєвих тактах. Це зумовлює зміни в інтонаційному малюнку мовлення. Таке перегрупування слів у реченні називається інверсією. Інверсія, на думку В. В. Виноградова, поширює смислову перспективу та збільшує емоційну виразність тексту [8]. Вчений Р. О. Якобсон [2] вважає, що стилістично нейтральний прямий порядок слів є нульовим, а інверсія є афективною реакцією того, хто розмовляє. В. В. Шервинський виділив залежність смислового складу та ритму [6]. Він вважає, що є потрібний зв'язок між емоційним наголосом, довготою звучання слова та виразністю. Емоційний наголос спричиняє подовження протяжності наголошеного складу. Таким чином, довгота звучання залежить від смислового навантаження: виділене слово завжди має більшу смислову вагу. Чим ближче таке слово опиняється до початку речення, тим воно вагоміше. Емоційний наголос є засобом логічного і одночасного емоційно-експресивного виділення слова. За виразного подовження голосного виділене слово стає комунікативно вагомим, і осередком емоції. Воно є головним, виражає найбільш суттєве, тобто продуцируємою частиною висловлювання, ремою. На цьому засновано механізм експресивності: висування слова уперед роблять його більш значущим, більш наголошеним. Найменші зміни у силі або близькості розташування слова щодо другого мають вплив на виразність мовлення. Початок речення завжди сильніший за тональність у порівнянні з його продовженням і тим здійснюється ступінчата структура інтонації

емфатичного висловлювання. Інтонації належить одна з функцій у формуванні смислових відносин в мовленні. У разі інверсії членів речення змінюється й інтонаційний малюнок. Інверсійне слово з найбільшим смисловим навантаженням висувається вперед. Рема висловлювання переміщується до початку речення. Інверсійні конструкції з препозицією реми будують емфатичну інтонацію: швидкий підйом тону на початку речення та пологий спад у кінці. Нормально озвучена синтагма в цьому разі розривається, оскільки послаблюються синтаксичні зв'язки між членами речення. Між інверсійними членами з'являється пауза. Речення своєрідно інтонаційно оформлюється, оскільки кожна із частин синтагми стає рівною самостійній синтагмі. Інтонаційний малюнок стає пульсуючим, тому що емфатичний наголос приносить до сусідніх тактів висхідний тон.

ВИСНОВКИ

Таким чином, зміна емоцій автора, на нашу думку, призводить до змін експресії висловлювання, а пауза створює деяке емоційне переривання, саме висловлювання набуває хвилювання. В рух інтонаційних тонів та пауз співрозмовник вкладає не виражений у словах зміст: образи лиха або радості. У цілому, здатність посилювати виразність висловлювання завдяки структурі будується на основі симетрії – одного з головних принципів гармонії, краси. Одні структури посилюють експресію висловлювання, підкреслюють його симетричність (розташування частин речення

особливим чином, прямий порядок слів, відповідність функції члена речення його граматичному значенню тощо). Інші – за рахунок створення деякого структурного безпорядку. Інверсія породжує одну з асиметричних конструкцій. Стилїстична інверсія є емфатичним порядком слів, це буває, коли речення починається з реми. Оскільки інверсія є засобом синтаксичної експресії, на нашу думку, вона сприяє відтворенню емоційного складу мовців, указує на кульмінаційні точки їхньої думки, відтворює ті моменти або явища, що їх схвилювали. Все це задає напрям асоціативного ланцюга і має змістовне навантаження. Частини висловлювання, позбавлені наголосу, вимовляються у швидкому темпі. При емфазі продовжується довжина наголошеного складу і уповільнюється темп. Такі емоційні висловлювання мають свою систему дихання, яка пристосовується до мовлення, а кожній системі дихання і ритму відповідає особлива побудова емоцій. Тому, досліджуючи інтонаційні малюнки висловлювань або текстів, ми вивчаємо внутрішні переживання людини, завдяки яким створюється глибина смислового змісту висловлювання. Те, що людина робить свій опис «картини світу» таким, а не іншим (коли розміщує слова у реченні в заданій послідовності), є її засобом інтерпретації «картини світу».

Майстерно послуговуючись засобами та прийомами виразності в мовленні, автор твору може створювати емоційне спілкування або, навпаки, володіти своїми почуттями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Akimova, G. N. (1990). *Novoe v sintaksise sovremennogo russkogo jazyka* [New in the syntax of the modern russian language]. Moscow: Vysshaja shkola (in Russian) [Акимова, Г. Н. (1990). *Новое в синтаксисе современного русского языка*. Москва: Высшая школа].
2. Jakobson, R. (1985). *Retrospektivnyj obzor po teorii stiha* [Retrospective review on the theory of verse]. *Izbrannye raboty*. Moscow: Progress (in Russian) [Якобсон, Р. (1985). Ретроспективный обзор по теории стиха. *Избранные работы*. Москва: Прогресс].
3. Jejhenbaum, B. M. (1986). *O proze. O poezii* [About prose. About poetry]. Moscow: Hudozhestvennaja literatura (in Russian) [Эйхенбаум, Б. М. (1986). *О прозе. О поэзии*. Москва: Художественная литература].
4. Kovtunova, I. I. (1982). *Porjadok slov* [Order of words]. *Russkaja gramatika*, 2, 190–214 (in Russian) [Ковтунова, И. И. (1982). Порядок слов. *Русская грамматика*, 2, 190–214].

5. Raspopov, I. P. (1961). *Aktual'noe chlenenie predlozhenija* [Recent articles suggestions]. Ufa: Izd-vo Bashk. un-ta (in Russian)
[Распопов, И. П. (1961). *Актуальное членение предложения*. Уфа: Изд-во Башк. ун-та].
6. Shervinskij, S. V. (1961). *Ritm i smysl* [Rhythm and meaning]. Moscow: Izd-vo AN SSSR (in Russian)
[Шервинский, С. В. (1961). *Ритм и смысл*. Москва: Изд-во АН СССР].
7. Soina, I. Ju. (1996). *Sintaksis jak komponent idiosilja (na materiale proizvedenij A. A. Feta i A. A. Bloka)* [Syntax yak components of idiostyle (on the material of the works of A. A. Fet and A. A. Blok)] (Doctoral thesis); Kharkov gosudarstvennyj university. Kharkov (in Ukrainian)
[Соина, И. Ю. (1996). *Синтаксис як компонент идиостиля (на матеріалі произведених А. А. Фета і А. А. Блока)* (Кандидатська дисертація); Харківський державний університет. Харків].
8. Vinogradov, V. V. (1971). *O teorii hudozhestvennoj rechi* [On the theory of artistic speech]. Moscow: Vysshaja shkola (in Russian)
[Виноградов, В. В. (1971). *О теории художественной речи*. Москва: Высшая школа].
9. Zhirmunskij, V. M. (1977). *Teorija literatury. Pojetika. Stilistika* [Literature theory. Poetics. Stylistics]. Moscow: Nauka (in Russian)
[Жирмунский, В. М. (1977). *Теория литературы. Поэтика. Стилистика*. Москва: Наука].